

SALAPERÄISET FIRABELITYÖT

Työntajien virallisesta näkökulmasta firabelitöitä ei ole saanut tehdä. Järjestäytynyt ammattiyhdistysliike puolestaan on ylläpitänyt mielikuvaa rehelli-
sestä työläisestä: eihän liiton jäsenien tulisi turvautua omavaltaisuuksiin vaan ajaa yhteisiä etujaan järjestäytyneesti. Työntekijät puolestaan eivät halua leimautua luvattomien töiden tekijöiksi.

Kuusankosken Kymin paperitehtaan entisissä tiloissa järjestettiin 2015 firabelitöiden näyttely, tai kuten niitä siellä kutsutaan: satavitosista. Näyttelyn ajoitus oli minulle oikea onnenpotku, sillä olin juuri aloittanut Suomen historian jatko-opinnot ja suunnittele-
massa firabelitöiden historiaa käsittelevää väitöskirjaa. Firabelitöiden pariin olin päättynyt jo maisterivaiheessa, kun tein niistä pro gradu -tutkielmani. Näin Kuusankoski valikoitui aiheita käsittelevän muistitietokeruun ensimmäiseksi koh-
teeksi.

Ensimmäinen huomioni oli, että firabelit ovat jotain salaperäistä, sillä niistä puhutaan kiertoilmauksin tai epämääräisillä, monimerkityksillä termeillä. Nykysuomen sanakirjan mukaan firabelityöt ovat varsinaisen päätyön ohella tehtävää sivutyötä. Suomen etymologisen sanakirjan mukaan firapeli on varsinaisen työn ulkopuolella tehtyä työtä.

Pontikkapannu. Kuva: Anni Kylmä / Pato Klubi, 2015. Työväen Arkisto.

"Tääl joku sano että oli tehty mahakelkka. Mul oli kans sellain pieni, se on vielä autotallissa, se on puol metriä pitkä ja siin lukee Veikko ja toinen oli Toivo." Kuusankoskelainen kertoi näyttelyn yhteydessä pidetyssä muistelutalouksessa. Kuva: Anni Kylmä / Pato Klubi, 2015. Työväen Arkisto.

– Ja joihikkii oli sitten ihan niinku, jotkut kysy työntajalta luvan ni sai jopa tehäkki. Luvan sai tehä yhen, nii sitä tehti sitten vähä ussempi kappale.

Osa teollista kulttuuriperintöä

Firabelitöitä tehtiin pääasiassa miesvaltaisilla teollisuusaloilla, mikä näkyy naispuolisten haastateltavien vähäisenä määränä.

Historiallisesti firabelit ovat ilmentäneet työntekijöiden ammattitaitoa ja tarvetta ottaa teollisen kurin hallitsemassa ajan- ja tilankäyttöä omaan hallintaansa. Vaikka työntajat ovat yrittäneet rajoittaa firabeleja säännöillä ja lupajärjestelmillä, niin työnjohtajat ovat usein epävirallisesti sallineet ne, mikä on parantanut työntekijöiden luottamusta työnjohtoon.

Firabelien tuottaman taloudellisen hyödyn lisäksi ne ovat myös symboli tekijöidensä ammattitilpeydestä ja autonomiasta. Firabelityöt edustavat kollektiivista ilmiötä, johon kuuluvat keskinäinen apu ja palvelusten vaihto.

Haastateltavien tulkin mukaan johtavassa asemassa olleiden henkilöiden teettämät oheistyöt eivät lähtökohtaisesti olleet varsinaisia firabelitöitä, vaikka niiden prototyyppi olikin tehty firabelinä.

Rakkaalla lapsella on monta nimeä

Voikkaan tehtaalla firabeleista käytettiin nimitystä sataviisi, kun taas Kymiyhtiön Kuusaanniemessä sijainneella tehtaalla käytettiin termiä sotevantyö.

Sotevantyöllä viitataan sotakorvausteollisuuden valtuuskuntaan, joka oli Suomen Neuvostoliitolle tuottamien sotakorvausten suorittamista koordinoiva virasto. Valtuuskunnan rutiinitehtäviä hoiti Sotevaniminen virasto. Sotevantyö-termin muodostuminen kuvaamaan työntekijöiden omaan käyttöön tekemiä oheistyö on mielenkiintoista, sillä niitä oli kutsuttu firabelitöiksi jo ennen toista maailmansotaa.

Omien töiden samaistaminen sotakorvauksiin kertoo tehdaskulttuurin työpaikkahuumorista ja kulttuurista sekä ilmiön yleistymisestä sodan jälkeisessä Suomessa.

Firabelit luontaisena

Firabelikeruussa useat haastateltavat kehystävät firabelitöiden motiiviksi sodan jälkeisen puutteen, vaikka kertojen enemmistön työura oli alkanut vasta säännöstelyn päättymisen vuonna 1956 jälkeen.

Firabelitöiden yleistymiseen saattoi vaikuttaa myös jatkosodan asematavaiheessa sotilaiden tekemät puhdetyöt ja niihin liittyvä perinne. Puhdetyöt on helppo rinnastaa firabeleihin: myös niitä tehtiin hukkamateriaaleista ja niiden tekeminen mahdollisti itsensä toteuttamisen ja tylsyyden turruttamisen.

Toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeen jatkuneen puutteen ja säännöstelyn aikana tehtaanomistajat turvautuivat uudelleen luontaisuihin. Firabelityöt yleistyivät ja niistä muodostui palkanlisä, joka oli verrattavissa luontaisuihin.

Työntajat pyrkivät säännöstelemään firabelityötä kehittämällä erillisiä lupajärjestelmiä firabelitöiden tekemiselle. Lupajärjestelmissä määriteltiin luvantajat sekä firabelitöissä sallittu ajan ja materiaalien käyttö. Työnjohtajat valvoivat sääntöjen noudattamista. Työntekijät ovat kuitenkin kiertäneet omapäisesti sääntöjä omaksi hyödykseen.

– Sillo vanhempaa aikaan olevinas huusholleis enempi tommost käyttötavaran tarvet, et se meni mun mielest enempi tämmöseks niinkun koristenäpertelyks.

Firabelitöiden muuttunut merkitys

Sotien jälkeisen ajan puute näkyi firabelitöiden aiheissa säännöstelyn päättymisen jälkeenkin aina 1960-luvun lopulle asti. Taitavissa käsissä valmistui vaikkapa puusorveja, savustuslaatikoita, kiukaita tai pontikkapannuja. Kodin tarve-esineiden tekemisen motivaationa toimi niin tuotteiden korkea hinta kuin markkinoiden niukka valikoimakin.

Kulutussyhteiskunnan vakiintumisen ja työntekijöiden vaurastumisen myötä tarve tehdä firabeleja väheni. Firabelitöiden aiheet muuntuivat tutkittavana ajanjaksona (1945–1990) kodin tarve-esineistä koriste-esineiksi, vapaa-ajan tarvikkeiksi ja lahjoiksi.

Firabelien tekemisen motiivit muuttuivat niukkuudesta johtuvasta tarpeesta enemmänkin työntekijöiden ammattitaidon manifestatioiksi – ylpeyden aiheiksi, niin tekijöiden henkilökohtaisella tasolla kuin myös organisaatioiden välillä.

Pete Pesonen, firabelitutkija

Pete Pesosen Firabelitöitä koskeva väitöskirjatutkimus on luettavissa osoitteessa: bit.ly/firabeli

Väitöskirja, Pete Pesonen:

Tehdastyöläisten firabelitöiden muistitietohistoria

- Ilmiö on ollut laajalti tunnettu ja hyväksytty työntekijöiden ja työnjohtajien keskuudessa, ja se on osa suomalaisen teollisuuden historiaa.
- Firabelityöt toimivat kurkistusakkona tehtaiden arkitodellisuuteen ja sen toimijoiden, lattiason työntekijöiden, työnjohtajien ja työntekijöiden (tehtaan omistaja[t]), välisiin suhteisiin.
- Moni haastateltava mainitsi Yhtyneiden Paperitehtaiden patruuna **Juuso Waldenin** kommentin tehdasalueen piikkilankojen poistamisesta: "Jos työmiehen vie kassissaan, niin vieköön. Herrat vievät kuitenkin monin verroin enemmän autoillaan".
- Haastateltavien avoimuus ja positiivinen suhtautuminen keruuseen ja tutkimukseeni vahvistivat uskoani tutkimuksen merkityksellisyyteen. Kiitos jokaiselle 102:lle muistitietokeruuseen osallistuneelle!